

УДК 336.711

О. Й. Шевцова, Є. О. Сиволап

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ УНІВЕРСАЛЬНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ: ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ

У статті досліджено сучасний стан фінансових ресурсів банків України, розглянуті підходи до управління фінансовими ресурсами банків та запропоновано ціновий методичний підхід до управління залученням фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, управління, ресурсна база, процентна ставка.

В статье исследовано современное состояние финансовых ресурсов банков Украины, рассмотрены подходы к управлению финансовыми ресурсами банков и предложен ценовой методический подход к управлению привлечением финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, управление, ресурсная база, процентная ставка.

The article examined the current state of the financial resources of banks of Ukraine, the approaches to the financial management of banks and the tools of financial management.

Keywords: financial resources, management, resource base, the interest rate.

Управління фінансовими ресурсами набуває для всіх фінансових інститутів країни найбільшої актуальності. Період після загострення фінансової кризи відзначається активізацією залучення коштів з різних джерел. Вартість джерел та їх різна строковість визначає можливу стратегію банку відносно вибору напрямків та методів управління фінансовими ресурсами. Конкуренція за ресурсні ринки між фінансовими інститутами набуває достатньо високої гостроти.

Питання щодо розроблення та запровадження різних методів управління фінансовими ресурсами банку розглядаються в роботах таких учених-економістів, як Д. А. Лаптірьов, М. М. Родіонова, О. Л. Малахова, Л. О. Примостка, І. Л. Латишева, І. В. Самойленко, І. І. Борисенко, П. Роуз, Дж. Сінкі та ін. В роботах розглядаються питання класифікації фінансових ресурсів, визначення структурних характеристик портфеля ресурсів, його оптимізації та різні методи оцінки ресурсів.

Актуальним залишаються методичні підходи до формування ресурсної політики банку, продуктової та цінової стратегій в цій політиці.

Відповідно до цього метою статті визначено отримання на основі аналізу стану фінансових ресурсів банків та їх джерел аргументів для визначення найбільш мотивованого вибору методичного підходу до удосконалення управління залученням фінансових ресурсів в банку.

Оцінка зміни характеру окремих джерел фінансових ресурсів нами проводилась за різними періодами кризових років: до кризовий період, загострення кризи, її «завмирання», відносної стабілізації процесів. Так, у докризовий період економіка України перебувала на підйомі, і найголовнішу роль у цьому відіграв банківський сектор, що зростав чи не найшвидше в українській економіці. Проте наслідки фінансової кризи 2008–2009 рр. виявилися доволі таки руйнівними для українських банків. Передусім виникла серйозна проблема з формуванням банками залучених ресурсів (як депозитних, так і недепозитних), що спричинило значні проблеми з ліквідністю у банківських установах.

Фахівці зазначають, що наразі ситуація на банківському ринку стабілізувалася.

На початку другого кварталу 2010 р. почали проявлятися ознаки відновлення довіри населення до вітчизняних банків, що проявлялось у збільшенні залишків громадян на депозитних рахунках. За підсумками 2010 року приріст депозитів населення склав майже 40 млрд грн.

На кінець 2010 р. сукупний розмір власного капіталу банків становив 137,73 млрд грн, що на 8,1 млрд грн менше ніж статутний капітал, що пояснюється збитковістю банків за підсумками 2009-го та 2010-го років. Загалом, за 2010 р. розмір власного капіталу зріс на 17,5 млрд грн (або на +14,5 %) у порівнянні з підсумками 2009 р.

Сукупний обсяг зобов'язань банків складав 804,4 млрд грн станом на кінець 2010 р., що на 51,1 млрд грн. (або на 6,7 %) більше ніж на початок року.

Залишки коштів фізичних осіб на рахунках у банках України протягом 2011 року збільшилися на 13,1 %, що знову підтверджує відновлення довіри населення. Однак досить високою залишалася частка депозитів на вимогу (36,0 %) та депозитів на термін до 1-го року (31,0 %). Переважання короткострокових депозитів, разом з можливістю дострокового зняття вкладником коштів, зробило ресурсну базу, яка сформована за рахунок залучених коштів, нестабільною та стримувало видачу банками довгострокових кредитів для розвитку економіки України.

За результатами IV кварталу 2011 року продовжувалось зростання розміру власного капіталу банківської системи України за рахунок збільшення статутного капіталу окремими банками. Сукупний обсяг власного капіталу банків залишився меншим за статутний капітал. В цілому, за 2011 рік розмір власного капіталу зріс на 12,9 % (17,7 млрд грн) і дорівнював 155,5 млрд грн. станом на 01.01.2012 р.

Залишки коштів фізичних осіб на рахунках у банках України протягом 2012 року збільшилися на 19,1 %. Зростання обсягів залучених банками коштів від фізичних осіб поряд зі збільшенням частки строкових коштів в зобов'язаннях зумовлено високими відсотковими ставками. З однієї сторони, даний факт говорить про поступове продовження відновлення довіри населення до банків, з іншої – ресурс, залучений від фізичних осіб, є дорогим і, на фоні відсутності активного кредитування, скрочує чистий процентний дохід банків. Досить високою залишається частка коштів на вимогу (33,2 %) та депозитів термін до 1-го року (32,0 %).

Протягом 2012 року продовжилось зростання розміру власного капіталу банківської системи України за рахунок збільшення статутного капіталу окремими банками. Сукупний обсяг власного капіталу банків залишається меншим за статутний капітал, що знову пояснюється значними обсягами накопичених збитків протягом 2009–2011 років. В цілому, за 2012 рік розмір власного капіталу зріс на 9,5 % (14,7 млрд грн) і дорівнював 170,2 млрд грн станом на 01.01.2013 р.

На відміну від негативних результатів 2009–2011 років (збиток за 2009 рік становив 38450 млн грн, за 2010 рік – 13027 млн грн, за 2011 рік – 7708 млн грн), за 2012 рік банківська система України продемонструвала позитивний фінансовий результат, який дорівнював 4899 млн грн [1].

Управління фінансовими ресурсами є складовою загального процесу управління в банку, що організовано з метою ефективної діяльності всіх його структурних підрозділів для розв'язання поставлених перед банком задач. Розглянемо підходи до управління фінансовими ресурсами банків.

Д. А. Лаптірьов досліджував систему управління банківськими ресурсами, розглядаючи банк, як кібернетичну систему, що взаємодіє із зовнішнім

середовищем, і є керованою, впорядкованою та організованою. Управління фінансовими ресурсами представляє як складову частину загального процесу управління, організованого в банку з метою ефективного використання його підрозділів за рішенням стоять перед банком завдань [2].

Питанням формування та розподілу банківськими ресурсами займався І. В. Вишняков. У своєму дослідженні процесі формування банківських ресурсів [3] він стверджує, що основним джерелом акумулювання коштів комерційних банків є «депозити до запитання». Їх основною особливістю є можливість миттєвого вилучення депозиту з банку. Даний вид ресурсів, на думку автора, є ризикованим. Вишняков спробував змодельовати динаміку об'ємів як окремих депозитів «до запитання», так і сукупності всього банківського ресурсу даного виду. Він запропонував модифікації стохастичних мультиплікативних моделей динаміки об'єму депозитів, враховуючи невизначеність у поведінці вкладника та використовуючи деякі схеми теорії надійності та теорії масового обслуговування.

Розробки М. М. Родіонова також були присвячені питанню управління банківськими ресурсами, їх втратами [4]. Науковець запропонував оптимізаційну модель розподілу витрат за індивідуальним ризиком у складі портфеля та вивів рівняння для розрахунку кредитних лімітів при степеневих функціях корисності.

Задачу визначення напрямків та об'ємів розподілу банківських ресурсів досліджувала О. Л. Малахова [5]. Предметом її досліджень є процес функціонування банківської системи України у взаємодії з підприємствами реального сектора економіки. О. Л. Малахова обґрунтовує теоретичні засади організації та визначає шляхи удосконалення роботи банків у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності як цілісної системи.

У своїй роботі І. Л. Латишева, І. В. Самойленко визначають, що управління фінансовими ресурсами банку є одним із найважливіших механізмів роботи кожного банку, який спрямований передусім на досягнення довгострокових конкурентних переваг з урахуванням всіх факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Щоб досягти цих конкурентних переваг, необхідна своєчасна оцінка й аналіз основних показників фінансового стану банку за конкретний період. Процес управління фінансовими ресурсами банку неможливий без всебічного аналізу й оцінки різних варіантів рішень у безпосередньому віддаленні їх у часі. Розв'язання цієї ситуації можливе завдяки використанню засобів системного підходу, а також моделювання [6].

І. І. Борисенко дає таке визначення управління фінансовими ресурсами банківської установи – це складний і багатогранний процес, сутність якого полягає в пошуку та реалізації на практиці найефективніших рішень з формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. Для ефективнішого управління пропонується застосування логістичного підходу, за яким банківську установу необхідно розглядати як логістичну систему. Застосування цього підходу дасть змогу відслідковувати рух фінансових ресурсів на всіх етапах управління фінансовими ресурсами банківських установ та прийняти найефективніші рішення із формування, розподілу і використання фінансових ресурсів [7].

Управління фінансовими ресурсами – це діяльність, що пов'язана із з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів. Від якості управління залежить досягнення поставлених стратегічних цілей банку, стабільність його розвитку та конкурентоспроможність.

В умовах конкуренції банки для збереження ринкових позицій змушені впроваджувати новітні банківські технології й удосконалювати методи роботи.

Активний розвиток товарних і фінансових ринків, розвиток потреб клієнтів вимагають від банку зусиль не тільки з модернізації діяльності, але й безперервного вдосконалення й пошуку нових інструментів, які необхідні для підтримки конкурентоспроможності на високому рівні та забезпеченості фінансовими ресурсами. З метою підвищення власної конкурентоздатності і забезпеченості фінансовими ресурсами кожен банк постійно розробляє нові види банківських послуг, розвиває нові методи обслуговування клієнтів для всебічного задоволення потреб клієнтів у банківських послугах [8].

Оптимізацію залучення ресурсів необхідно проводити за «ціновим» напрямком. Розглянемо пропозицію, яка стосується вдосконалення процентних ставок в процесі залучення ресурсів з депозитних джерел. Процентна ставка використовується як головний важіль в конкурентній боротьбі за вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб. Підвищення пропонованої банком ставки дає змогу залучити додаткові ресурси. І, навпаки, банк, перенасичений ресурсами, але обмежений небагатьма прибутковими напрямками їх розміщення, зберігає або навіть зменшує депозитні ставки.

Розглянемо динаміку змін розміру процентних ставок депозитів фізичних осіб за 2012 рік на основі даних взятих з сайту Національного банку України [9] (рис. 1, 2, 3).

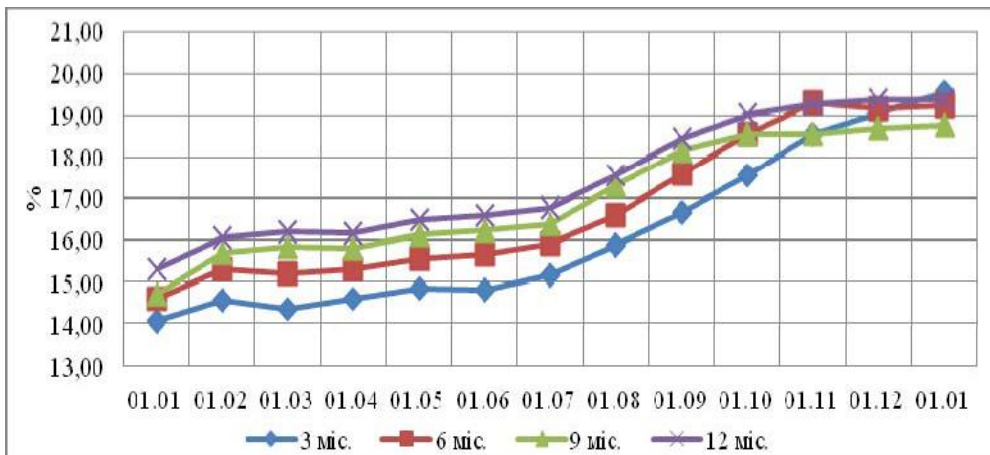

Рис. 1. Динаміка процентних ставок депозитів фізичних осіб в гривні за 2012 рік

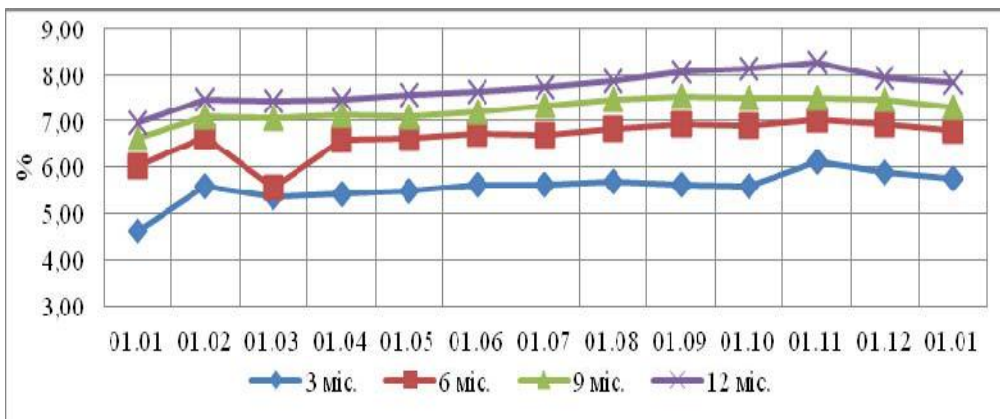

Рис. 2. Динаміка процентних ставок депозитів фізичних осіб в доларах США за 2012 рік

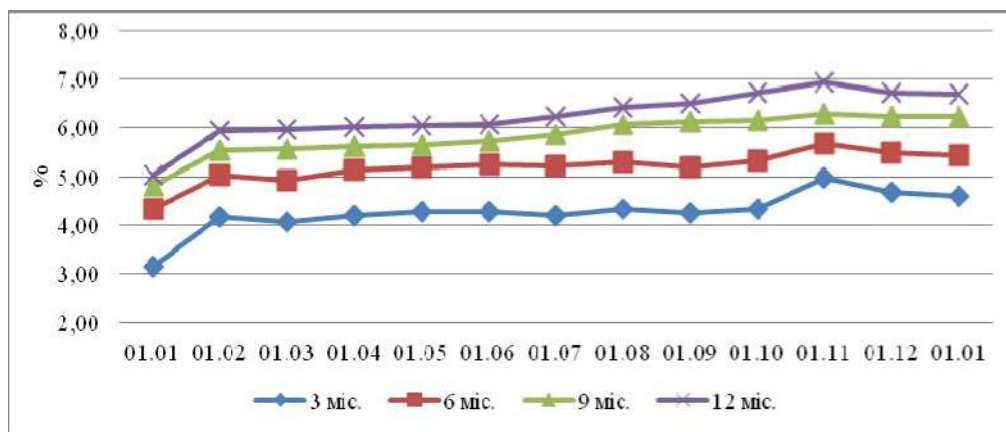

Рис. 3. Динаміка процентних ставок депозитів фізичних осіб в євро за 2012 рік

Проведений аналіз показує, що протягом 2012 року найбільше виросли процентні ставки за депозитами фізичних осіб в гривні. Відзначається невелике зростання доларових ставок та ставок за вкладом у євро. Наприклад, ставка за вкладом на 3 місяця в гривні зросла на 5,48 відсоткових пунктів, в доларах США – 1,14 відсоткових пунктів, в євро – 1,47 відсоткових пунктів. Ставка за вкладом на 6 місяців в гривні зросла на 4,63 в. п., в доларах США – 0,75 в. п., в євро – 1,12 в. п. Ставка за вкладом на 9 місяців в гривні зросла на 4,05 в. п., в доларах США – 0,66 в. п., в євро – 1,4 в. п. Ставка за вкладом на 12 місяців в гривні зросла на 4,06 в. п., в доларах США – 0,88 в. п., в євро – 1,65 в. п. Найбільший приріст процентів мають вклади строком до 3 місяців в гривні і доларах США. Це було зумовлено такими причинами:

- перша – це побоювання вкладників більше, ніж зазвичай, за свої заощадження напередодні виборів, і, як наслідок, розміщення депозитів у гривні на короткі терміни;

- друга причина – це бажання банків залучити гривню під підвищений відсоток лише на короткі терміни з метою «переступити» період виборів, оскільки відчували гостру потребу в ліквідності, але не хотіли залучати дорогі гроші на тривалий термін, і в перспективі, спираючись на довгострокові прогнози на початку наступного року, знизити відсоткові ставки за депозитами.

Строк вкладів від 6 до 12 місяців характеризується зниженням відсоткових ставок. Це зумовлено, насамперед, невпевненістю населення в економічній ситуації в країні, а також довгостроковою стабільністю національної валюти. Якщо надалі валютні курси стабілізуються, можна припустити, що зростання відсоткових ставок за депозитами у гривні зупиниться.

Отже, ціни на депозитні продукти мають постійно реагувати на ринкові та політичні зміни.

Діяльність банку в умовах постійного руху та оновлення, посилення конкуренції у банківській індустрії неможливі без вироблення цінової стратегії [10]. Ні для кого не секрет, що в умовах ринкової економіки комерційний успіх будь-якого банку багато в чому залежить від правильно вибраної стратегії і тактики ціноутворення на банківські послуги. Складність ціноутворення полягає в тому, що ціна – категорія кон'юнктурна. На її рівень робить істотний вплив комплекс політичних, економічних, психологічних і соціальних чинників. Сьогодні ціна може визначатися чинником витрат, а завтра її рівень може залежати від психології поведінки покупців [11].

Головним завданням цінової стратегії банку є максимізація конкурентоспроможності при забезпеченні рентабельності продуктів. Структура цінової стратегії складається із стратегії ціноутворення і стратегії управління цінами. Стратегія ціноутворення дозволяє визначити з позицій маркетингу рівень маржинальних цін на базові продукти банківського ритейла. Стратегія управління цінами – комплекс заходів по оптимізації маржинальних цін за допомогою регулювання фактичної собівартості і рентабельності продуктів на ринку.

При розробці стратегії банку особлива увага приділяється аналізу та прогнозам зміни цін і процентних ставок. Перш за все аналізу підлягають зміни цін і процентних ставок за кредитними та депозитними операціями за попередні періоди. Аналізується зміна рівня інфляція, темпів росту ВВП, зміни обмінних курсів основних валют та ряду макроекономічних показників. Причому аналіз цін і ставок проводиться як на зовнішньому по відношенню до банку ринку, так і на внутрішньому [12].

Розглянемо ставки по короткостроковим і довгостроковим депозитам по банківській системі України за 2012 рік за даними статистичної звітності банків України (табл. 1) [13].

Таблиця 1

Вартість строкових депозитів за даними статистичної звітності за 2012 рік
(середньозважена за день вартість в процентах річних, %)

Дата	Фізичні особи				Юридичні особи			
	Національна валюта		Іноземна валюта		Національна валюта		Іноземна валюта	
	Короткострокові	Довгострокові	Короткострокові	Довгострокові	Короткострокові	Довгострокові	Короткострокові	Довгострокові
04.01.	19,3	18,8	7,0	9,2	7,3	15,6	4,6	9,6
01.02.	17,7	17,5	6,9	6,9	8,9	14,4	4,8	10,4
01.03.	16,7	17,4	6,7	8,1	9,5	14,6	3,0	7,4
02.04.	16,3	18,0	6,5	8,0	7,7	15,1	2,6	6,8
03.05.	16,3	18,4	6,7	8,4	6,2	14,2	2,9	9,2
01.06.	16,6	17,4	6,7	8,0	10,9	12,6	5,2	8,1
02.07.	17,5	18,6	7,0	8,9	13,9	16,1	6,7	6,0
01.08.	17,9	18,4	7,0	8,5	10,4	11,9	3,8	8,3
03.09.	19,4	19,5	7,4	8,5	10,4	12,4	5,0	8,4
01.10.	20,3	20,5	7,6	8,4	11,1	16,4	5,3	9,1
01.11.	20,8	21,3	7,7	8,4	23,0	14,2	4,6	8,9
03.12.	21,9	20,6	7,9	8,6	12,3	10,0	1,9	7,2
Середня процентна ставка за 12 місяців	18,4	18,9	7,1	8,3	11,0	14,0	4,2	8,3

Вартість строкових депозитів в національній валюті значно перевищує вартість депозитів в іноземній валюті. Середня процентна ставка за аналізований період за короткостроковими депозитами фізичних і юридичних осіб відповідно

в національній валюті склала – 18,4 % і 11,0 %, в іноземній валюті – 7,1 % і 4,2 %, а за довгостроковими в національній валюті – 18,9 % і 14,0 %, в іноземній валюті 8,3 % і 8,3 % відповідно.

Як відомо, процентні ставки диференціюються у двох напрямках: залежно від строку та від розміру вкладень. Очевидно, що більш тривалий строк та великий розмір депозиту спричиняють встановлення більш високих ставок. Диференціація, залежно від зазначених двох критеріїв, не є нововведенням. Однак удосконалення даного методу вимагає пошуку нових шляхів.

В сучасних нестабільних умовах функціонування банківських установ, надмірна увага, при залученні ресурсів, приділяється строку залучення, а точніше такій можливості, як – дострокове вилучення коштів з рахунку. Банки будь-якими методами намагаються захистити себе від даного ризику.

У якості удосконалення стабільності ресурсної бази, пропонується впровадити стратегію заохочування клієнтів не вилучати кошти достроково, а надавати їм можливість самостійно вирішувати, забрати кошти з рахунку і втратити певний процент, або продовжувати заощаджувати кошти і отримувати певний процент за кожний місяць не вилучених достроково коштів. Сутність полягає в тому, що після визначення розміру річної процентної ставки по депозиту можна диференціювати відсоток залежно від строку знаходження на рахунку до моменту дострокового вилучення коштів.

На основі приведених даних розроблена наступна таблиця в якій представлена диференціація відсотків за строковими депозитами відповідно до строку знаходження коштів на рахунку (при можливості дострокового зняття) (табл. 2). З даної таблиці видно, що дострокове зняття коштів для клієнта все ж є невигідним, тому що при збільшенні строку процентна ставка збільшується.

Таблиця 2

Диференціація депозитних ставок залежно від строку знаходження коштів на рахунку

Строк знаходження коштів на рахунку	Пропонована процентна ставка, %							
	Фізичні особи				Юридичні особи			
	Національна валюта		Іноземна валюта		Національна валюта		Іноземна валюта	
	Коротко-строкові	Довго-строкові	Коротко-строкові	Довго-строкові	Коротко-строкові	Довго-строкові	Коротко-строкові	Довго-строкові
12 місяців	18,4	18,9	7,1	8,3	11	14	4,2	8,3
до 1 місяця	1,5	1,6	0,6	0,7	0,9	1,2	0,4	0,7
від 1 до 3 місяців	3,1	3,2	1,2	1,4	1,8	2,3	0,7	1,4
від 3 до 6 місяців	6,9	7,1	2,7	3,1	4,1	5,3	1,6	3,1
від 6 до 9 місяців	11,5	11,8	4,4	5,2	6,9	8,8	2,6	5,2
від 9 до 12 місяців	16,1	16,5	6,2	7,3	9,6	12,3	3,7	7,3

Дана стратегія є вигідною для клієнта, тому що зі збільшенням строку знаходження коштів у банку процентна ставка збільшується. Банк даною політикою заохочує клієнта до зберігання коштів якомога довше, а також вкладення коштів на більш тривалий термін чим 1 рік, оскільки відсоток по довгостроковим вкладам

більш привабливий. Наступною перевагою даної стратегії для банку є те, що при диференціації процентних ставок, банк проявляє себе як «партнер» для клієнта, який не обмежує його в виборі, а надає різні варіанти, які клієнт може самостійно обирати. Ще однією перевагою є те, що при визначенні строків можливого дострокового розірвання договору, банк має можливість точніше визначити свої ризики, які можуть негативно позначитись на ліквідності банку, стосовно довгострокового припинення угоди і передбачити деякі з них, а також можливість уникнути депозитного ризику.

Формування цінової стратегії виступає разом із ресурсною стратегією складовими політики банку управління ресурсами. Головними завданнями формування цінової стратегії мають стати:

- приведення потенціалу банку у відповідність із запитами споживачів обраних цільових ринків;
- оптимальне поєднання всіх напрямів маркетингової діяльності; визначення та обґрунтування переліку маркетингових дій, необхідних для реалізації визначеної місії та стратегічних цілей;
- конкретизація маркетингових дій щодо того, хто, де, коли і як буде їх виконувати.

Здійснення процесу прийняття цінових рішень на основі традиційних підходів обумовлює виникнення ряду проблем, що потребують нових засобів їх рішення. У сучасних умовах необхідний новий підхід до процесу розробки цінових рішень на банківському ринку. Даний підхід повинен ґрунтуватися на використанні банками маркетингу як методологічної основи прийняття управлінських рішень в усіх областях діяльності, у тому числі з напрямку ціноутворення. Визначення стадії життєвого циклу, на якій знаходиться організація має бути необхідним етапом проведення системного планування. Потрібне постійне співставлення методів та підходів до планової діяльності з тим, що відбувається з механізмом організації управління. В якості методичного підходу до управління формуванням фінансових ресурсів пропонується диференціація відсотків за строковими депозитами відповідно до строку знаходження коштів на рахунку (при можливості дострокового зняття).

Бібліографічні посилання

1. Аналітичний огляд банківської системи України [Електронний ресурс] // Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Режим доступу : <http://www.rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1187>.
2. **Лаптырев Д. А.** Система управления финансовыми ресурсами банка: Процессы – задачи – модели – методы / Д. А. Лаптырев. – М. : БДЦ-пресс, 2005. – 296 с.
3. **Вишняков И. В.** Стохастическая модель динамики объемов банковских депозитов «до востребования» / И. В. Вишняков // Экономика и математические методы. – 2002. – № 1. – С. 94–104.
4. **Родионов М. М.** Об одной дескриптивной модели установления кредитных лимитов / М. М. Родионов // Экономика и математические методы. – 2006. – № 1. – С. 103–109.
5. **Малахова О. Л.** Банківська система у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. Л. Малахова. – Тернопіль, 2004. – 20 с.
6. **Латишева І. Л.** Організація управління фінансовими ресурсами банку / І. Л. Латишева, І. В. Самойленко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 164–166.

7. **Борисенко І. І.** Управління фінансовими ресурсами банківської установи на основі логістичного підходу / І. І. Борисенко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». Логістика. – 2008. – N 633. – С. 58–64.
8. **Черкашина К. Ф.** Маркетингові стратегії збільшення депозитних ресурсів банку / К. Ф. Черкашина, Є. М. Антипенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Т. 30. – С. 310–316.
9. Процентні ставки за строковими депозитами фізичних осіб, український індекс ставок за депозитами фізичних осіб [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
10. **Штейн О.** Суть та особливості стратегії банку на ринку банківських послуг / О. Штейн // Вісник НБУ. – 2008. – Листоп. – С. 44–47.
11. **Шпачук В.** Стратегічне управління та реінжиніринг у банках України / В. Шпачук, Т. Довгань // Вісник НБУ. – 2004. – Листоп. – С. 54–56.
12. **Штейн О.** Цінова політика – інструмент вирішення завдань ринкової стратегії комерційного банку / О. Штейн // *Фінансы и инвестиции*. – 2006. – № 7. – С. 13–19.
13. Вартість строкових депозитів за даними статистичної звітності банків України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/files/Procentlastb_DEP.xls.

Надійшла до редколегії 25.06.2013 р.